

Čechové na Krymu i osada Čechohrad

Jan Nepraš

„Prý to je už dávno, že to málo pamatují“ - tak asi začínalo vyprávění stařečků o příchodu Čechů na Krym i založení Čechohradu.¹ Mládí rádo sní o budoucnosti, stáří rádo vzpomíná o minulosti, a tak to bylo i zde. Otázka za otázkou vynucovala u starých pamětníků obraz za obrazem, a brzy to šlo tak rychle, že jsem nestačil zapisovat.

Přesídlení Čechů do jižního Ruska bylo v letech 1861 až 1862. Přestěhovali se z okresu Ústeckého (n. Orl.), Litomyšlského a Vysokomýtského. První pohnutkou k tomu byla zpráva, která se roznesla po bídých tehdy osadách v těch krajích, že prý se z Ruska odstěhovalo do Turecka na 3 miliony lidí, tak že tam je mnoho země, a všude je nouze o pracovní lid.

Přijel prý do Čech Žid, nějaký Meier, který se zastavoval v Rychnově a měl plnomocenství od knížete Kočubeje.² Žid byl chytrák. Jak mnoho mu záleželo na štěstí a blahobytu těchto bídačů, které zval do cizí země, ukazuje jeden obrázek. Napovídal totiž v jedné rodině, že se přes vodu staré peří převážet nesmí, že za to bude „velká pokuta“, a tak mu tři jediné a poslední peřiny dali za pětku.

Pozvání bylo rozhlášeno na podzim r. 1861. Slušný počet rodin se rozhodl jeti na 3 léta na práci. Šli pro cestovní pasy. Na úřadě je zrazovali, to však nepomohlo. Vydali se na cestu. Jeli vodou do Oděsy, a potom pro ně od knížete Kočubeje poslali povozy, které je dopravily až na jeho velkostatek Dikanka v Poltavské gubernii.³ Tady se ukázalo, že Žid Meier nebyl věrným ani svému pánu, neboť si s hledáním pracovního lidu nedal mnoho práce a zval každého, kdo jen chtěl jeti. To byla velká chyba, neboť řemeslníků mnoho Kočubej potřebovat nemohl a umění vamberáčů -krajkářů docela nepotřeboval - a takových mezi vystěhovalci byla většina. Jinak se jim vedlo dost dobře: jedli, pili a veselili se. Bavili tím také i pány. To však přinášelo málo užítku knížeti Kočubejovi, a proto se museli odebrat již z jara na Krym.

V Čechách se ovšem mnoho mluvilo o vystěhovalcích. Přicházely i dopisy, většinou potěšitelné a povzbuzující v tom vystěhovalčím hnutí, které začalo odejetím první skupiny. Bída byla značná, a to bylo pobídkou největší. Mluvilo se tehdy mnoho o Krymu. V některých ústech tato země oplývala mlékem a strdím. Povíдалo se, že tam chleba je mnoho, kdežto v Čechách v těch místech to byla pro lid pracovní jen sváteční pochoutka. Maso prý bylo na Krymu úžasně laciné. Jeden krajan si již v Čechách kupoval velký hrnc. Když se jej prodavač ptal, nač tak velký hrnc potřebuje, odpověděl: „Inu, když se naloží půl hrnce masa, tak pro polévku ani místa nezůstane.“ To ovšem bylo něco jiného než kroupy a brambory v Čechách. Chudáci! Když jsem se jednoho starce zeptal, jak asi draho se prodávalo tehdy maso na Krymu, odpověděl: „Nevím, my jsme je nikdy neměli, nedostávalo se ani chleba.“ Ta touha po mase svedla už nejednu mlsnou českou dušičku, která potom v Rusku tropí jen ostudu.

Pohnutkou ku stěhování pro ty bohatší byla jiná pohádka: ze prý na Krymu velkostatkáři mají velké lány země, nemají však pracovního lidu, proto prý nejen zvou k sobě do práce, ale pronajímají zem a dávají také dobytek a všechno potřebné náradí. To se ovšem zamlouvalo; chtěli zbohatnout a za 3 léta se vrátit. Někteří šli do Ruska bez všelikého rozpočtu, naprosto jeli hledat štěstí. Byly ovšem náhledy jiné. Jeden stařeček mi vyprávěl: „Když jsem šel do Rychnova přes ves Sopotnici pro pas, tak tam na dolním konci stály dvě hospodyně, a jedna z nich povídá druhé: náš Honza také chce jeti do Ruska; já jsem mu však povídala: jen jdi, jdi; tady volí tahali tebe a tam budou tahat tebou.“ Někteří i mezi emigranty rozuměli tomu, co dělají, takových však bylo málo.

To se všechno dělo po odejetí prvních vystěhovalců ku knížeti Kočubejovi, tedy v zimě z roku 1861 na r. 1862. Na jaře začalo hnutí. Několik rodin se dalo přes Černovice, hlavní město Bukoviny.⁴ Bídá cesta to byla. Trvala celých osm týdnů. Malé vozíky, tažené zřídka koníkem, většinou však buď psy a nebo samými hospodáři, převážely většinou jen to nejpotřebnější, sami

však cestující prodělali celou tu cestu pěšky. Z Černovic se dali rovnou cestou na Cherson, potom přes Dněpr na jih, až dosáhli svého cíle - hlavního města krymského Simferopolu.⁵

To však byl malý houfek, největší skupina vystěhovalců jela železnicí do města Baziáše a potom parníkem po Dunaji. To bylo před svátky Velikonočními. První skupina sestávala asi z 80 rodin, druhá, která jela asi za týden po ní, byla ještě větší, bylo v ní 90 rodin. V Galacu, městě to rumunském, čekali na ruskou loď a zastavili se u „Moravského šenkýře“; tam se stala nehoda, na kterou se vy mnozí staří pamatujete, nechci ji zde opakovat. Je to moc smutné.

První skupina přijela do Oděsy právě před Velikonoci, a proto se tam museli na čtyři dny zastavit. Bydleli tam v kasárnách, pro stravu si chodili do města. Jak smutné to bylo stěhování a jak velká bída byla již tady, ukazuje to, že pohled na některé matky, které chodily s dětmi po městě, byl tak smutný, že jim i almužnu podávali.

Tak velký počet přistěhovalců přivábil do Oděsy mnoho všelijakých velkostatkářů, ruských a tatarských, kteří je zvali k sobě. Žádnému se však k nim nechtělo, neboť ti je chtěli vzít do roboty a na dlouhá léta. Nechtěli u nich zůstat obzvláště ti bohatší, neboť mínili za pár let vrátit se zpět, ruskými příslušníky za žádnou cenu stát se nechtěli.

Z Oděsy jeli rovnou do Kozlova, nyní Jevpatorie.⁶ A byl již čas, neboť v patách následovala skupina druhá, která přijela do Kozlova asi za týden. Tady se přistěhovalci umístili na velkém dvoře i se všemi svými věcmi. Někteří se zde zdrželi jen asi týden, jiní však museli až 3 neděle čekat, než se našlo nějaké místo. Bídny život to byl. Teprve v Kozlově se setkali s takovým Ruskem, jakým ono právě bylo a které se jim brzo ukázalo daleko ne takovým růžovým, jakým si jej mnozí malovali ještě v Čechách. Jeden stařeček, kterému se teď dosti dobře vede, ještě dnes nemůže bez rozčilení vzpomínat na tu bídu, kterou tehdy museli snášet, a pojmenoval všechno to stěhování „zpozdilostí“. A měl pravdu. Bez cíle, bez známosti s poměry a hospodařením, a mnozí již před přijetím do Kozlova bez peněz, bez vnitřní jednoty mezi sebou - přecházeli chudáci ve dvoře z rohu do rohu, zatím co starší se rozjeli na všechny strany hledat „pány“. Ti bohatší ovšem v Kozlově nezůstali, rozjeli se po městech, kde se práce snadněji nacházela.

Dva týdny majitel dvoru nechal je bydlet zadarmo, potom ho to však omrzelo a začal brát po 10 kopejkách za rodinu denně. To nutilo pospíšet si s odejetím, a práci neb krajinu méně vybírat. Ono toho na výběr bylo opravdu málo. Země nevzdělané lány k nepřehlédnutí, velkostatkářů mnoho, práci však nalézt bylo těžko. Velkostatkáři byli většinou tak zanedbaní, že nemohli dát přistěhovalcům potřebné hospodářské nářadí a dobytek, zvláště voly. Byli spokojeni, když dostávali to nejpotřebnější a k tomu po krávě. Kdo měl na zpáteční cestu, vrátil se hned do Čech, takových však byla menšina.

Asi 30 rodin odejelo k nejbližšímu velkostatkáři Samutinovi, hned však asi za měsíc se stěhovali dále, k generálovi Popovu, u něhož však také zůstat nemohli.⁷ Nevelké houfky se odebrali z Kozlova k Sáliši, k hraběti Manosu a jiným.⁸ Většina jich jezdila již ne zem pronajímat, ale do roboty. Nebyli spokojeni s podmínkami, hospodáři zase nebyli spokojeni s jejich prací. Málo bylo takových, kteří již na prvním místě se usadili a potom si to i chválili, většina se stěhovala z místa na místo a snášela, obzvláště v zimě, tak velkou bídu a všelijaká utrpení, že to jejich vypravování u porovnání s dnešním blahobytem se někdy až pohádce podobá. Nejhuře se v tom měli ti zámožnější; přivezené peníze se jim brzy rozkutálely a pracovat se za ten čas nenaučili. Lépe v tom byli řemeslníci, které pozval k sobě hrabě Mordvinov.⁹ Již tehdy český řemeslník vynikal nad místním. Švec Z. přibíjel podešve floky, a to bylo tady takovou novinkou, že hrabě Mordvinov sám si dal přivést floky z Oděsy, když se tady nikde nalézt nemohly.¹⁰

Nit sledování za většinou přistěhovalců se tratí. Chudáci! Není divu, domlouvají-li dnes mladému pokolení, když je vidí plýtvat zaschlým trochu chlebem a nebo neskládaným koláčem; měli sami při namáhavé práci, často až přes sílu, někdy jenom - placky z otrub, znají

tedy cenu každého sousta. V některých místech je i z bytu vyhazovali. - Malý obrázek, že nás ne vždycky Němci aneb Židé utiskují, že v tom je vinná také naše nesrovnalost. Všichni nesli jedno těžké břímě, stejnou bídu a stejné starosti, na mnohých místech se však mezi sebou hašteřili a v jednom domku dvě rodiny se srovnat nemohly. Na jednom místě vybrali kvůli pořádku starostu.¹¹ Los padl na člověka, který se domníval, že má vlohy k tomu, aby se z něho stal světoznámý velitel. Ukradl totiž mladý hoch u souseda peníze. Byl čas sekání sen a proto zůstávali doma jen dědečkové. Pan starosta rozhodl až moc jednoduše: že prý peníze ukradl ten, kdo nebyl na senách. Pozval je k vyšetřování, a když se z nich nikdo nepřiznal, tak rozkázal dle zdejšího způsobu dát každému 10 ran holí. Ještě dnes se vypravuje, jak ti nešťastníci křičeli. Nepomohlo to, užili proto posledního prostředku - přísahy, a ta je osvobodila. Ó, ta naše nemoc dědičná, kéž by jí nebylo, kéž by se nevypínal nad jiné ten, kdo má nějaké „právo“ aneb myslí, že má v kapse nebo v hlavě více než jiní - před Bohem jsme si všichni rovni a často ten menší bývá u Boha větším. Prázdnou v hlavě a pusto v necitelném srdci - to nám mnoho škodilo, kéž by toto aspoň dnes nebylo. - Podobné věci se stávaly i na jiných místech, i před úřady. Škodila také neznalost ruštiny, velice tím byli šizeni. Když Rus ku př. říkal: da, da, (česky ano, ano), tak si Čech myslel, že mu Rus něco dá.

Každá věc má dvě stránky: špatnou a dobrou. Tak to bylo i s tou bídou. Nouze učí rozumu a naši předkové při těch nesnázích také porozuměli, že mohou zvítězit jen „spojenými silami“. Kdyby byli sjednoceni, mohli dostat pozemky od státu již v Oděse, nemohli se však tam nijak shodnout; mnozí si mysleli, že za tři léta na Krymu zbohatnou a vrátí se do Čech. Rok pobytu v Rusku ukázal, jak bláhové to byly rozpočty. Zanechali tedy té naděje a častěji se začali sjíždět s různých míst a společně se radit, jak odpomoci bídě. Usnesli se žádat společně o zem. Vybrali deputaci do Simferopolu k inspektorovi německých a bulharských osad. Ten jim dal velice dobré podmínky: dostali totiž „odkrytý (otevřený) list“ a mohli jezdit všude po státních pozemcích a vyhledat si tu nejlepší půdu. Inspektor jim doporučil také k osazení ves, která se dnes jmenuje Bohemka (Džadra), odkud se právě vystěhovali Bulhaři.¹² Čechů se tam usadilo asi 70 rodin. Dost se jim to líbilo, byly tam zachovalé domky ještě po bývalých osadnících Tatařích. Domky byly většinou hliněné, musely se tedy často opravovat, obzvláště před deštěm, zdálo se jim to však skoro rájem po všem tom utrpení, které museli snášet od velkostatkářů. Studní tam bylo také několik a voda v nich byla většinou dobrá. Byl pozván kněz a občané skládali císaři přísahu, stávali se tedy ruskými příslušníky. Potom stát v několika částkách dal ku zaopatření potřebné náradí a dobytka i každé rodině po 175 rublech. Půdy dostali po 15 desjatinách na každé mužské pohlaví a ostatní si mohli pronajímat po 15 kopejkách za desjatinu.¹³

Trochu později byly založeny spolu s Němci, s kterými se přistěhovali z Čech, vesnice Kurman, Kyrej a velká osada Alexandrovka, kterou pojmenovali tak na památku císaře.¹⁴ Tady byl kamenný ovčín, ve kterém se na čas ubytovali; byl tu také panský dům a záhony. To se všechno asi za 6 let rozebralo a rozdělilo. Podmínky i zde byly dobré: dostali pomoc peněžní a potřebnou stravu na první čas, tedy žito, zelí, pepř (tak zv. bulharský), cibuli a jiné.

Mezi emigranty byl jeden neposeda, který hledal pořádek pro sebe a pro jiné štěstí. K němu se přidalo ještě několik občanů a brzo bylo žádáno zase o pozemky, anť prý je v osadách těsno.¹⁵ Paláta Simferopolská dala zase odkrytý list a právo hledat a ukázat, co najdou lepšího.¹⁶ Hledali, vyhlíželi, až si vybrali místo asi 20 verst na západ od města Melitopolu, tedy na sever od Krymu.¹⁷

Po dlouhých poradách se sebralo ze všech vesnic na Krymu 92 rodiny, a v dubnu roku 1869 byla založena osada Čechohrad. Chudáci, kalich utrpení nebyl dopit na Krymu, museli jej dopíjet v Čecho-„hradě“. Zima byla mírná, šťastně přijeli až na místo, a tu najednou uhodily velké mrazy. Lid byl na pusté rovině, žádného přístřeší proti mrazivému stepnímu větru. Velká obtíž byla s vodou, anť musila být dovážena až 12 verst.¹⁸ Kam kdo mohl, tam se schoval, buď do sena nebo burjánu (pichlavá rostlina) a jiní se rozjeli k nejbližším velkostatkářům a tam se hráli kolem stohu. Mnoho kol žijícího lidu se smilovalo nad bídným

vzezřením přestěhovalců a darovalo jim obilí a peníze.

Když mrazy ulevily, dali se osadníci do setí, do stavení a nejdříve do kopání studně. To nebylo věci lehkou, neboť voda byla hluboko a pro tak velkou potřebu studna se musela kopat široká. Většina tedy čekat nemohla a vozila vodu i pro stavbu. Stavěly se tak zv. zemljanky. Kopala se totiž v zemi jáma, na krajích se z blata stavěly zdi jen asi arsin vysoké, v nich malá okénka a potom hned střecha, tedy, bez stropu. S vodou vůbec byla velká potíž; museli vykopat při vládní pomoci tři studně, než našli dobrou vodu. Voda však ukázala se být tak dobrou, že gubernátor z Oděsy, když krajem projížděl, ji okusil a moc chválil; povídal, že ani v Oděse nemají tak dobrou vodu, jako Čechohradáci. To přimělo mnohé zůstat na místě, jinak pro bídu se chtěli stěhovat zase jinam. Lid však nebyl chudým na fantasmii. Chtěli totiž vystavět Čechohrad křížem, aby uprostřed bylo budoucí „náměstí“, neboť si někteří mysleli, že to bude někdy opravdu „hrad“, tedy město. Skrže vodu však museli ten plán zanechat a odměřit tak zv. Novou ulici. Právě tehdy tři rozumné hlavy vymyslely ten název „Čechohrad“.

Úřadové ani tady je bez pomoci nenechali, dali jim totiž po 25 rublech na rodinu a pšenici. Toho ovšem bylo málo. Utrpení nebylo ještě konce. Ze začátku byla neúrodná léta a nastal skoro hlad. Zle se vedlo i člověku i hovadu. Ta všelijaká přístřeší pro dobytek byla vystavěna z burjánu, a tak se u některých stalo, že dobytek z hladu do jara ty stěny kolem sebe prožral, jeden z hospodářů i střechu rákosovou skrmil.¹⁹ Málo všeho a částečně krmení bylo také proto, že bylo málo pozemků; dali jim totiž jen po 9 desjatinách na duši. Však ani této půdy se jim zadarmo nedostalo, neboť byla pronajata, a museli tedy doplatit půl letní nájemné, aby jim zem popustili. Bída znovu ukázala cestu a dodala odvahy; rozhodli se totiž žádat o přídavek. Prosili, aby jim bylo dáno tolik, co měli na Krymu, tedy po 15 desjatinách na duši. Úřednictvo žádosti jejich nevyhovělo, ba ani ministerstvo neodpovědělo příznivě. Museli tedy dva občané T. a R. do Oděsy zajetí a tam osobně tak dlouho své zájmy hájit, až dosáhli, po čem toužili. Radost byla všeobecná.

* * *

Když se tak na ten dnešní blahobyt vystěhovalců a jejich potomků díváš, těžko se tomu věří, že ty trapné časy byly méně než před půlstoletím. Chtěl jsem fotografovat nějakou tu zemljanku, ukázalo se však, že ani jedné není; na místě jich jsou vystavěny pěkné domky a někde i domy. Osada Čechohrad má dnes 102 dvory a 575 obyvatelů. Asi 50 rodin se již vystěhovalo do Ameriky, na Kavkaz a posledním čase i na Sibiř.²⁰ O dnešním postavení osady psát nebudu, ponechám to někomu jinému; ať to udělá, až dnešní den bude patřit k dějinám.

Proč píše ten článek? Mám tři příčiny: 1. ukázat aspoň částku těch podivných cest Božích, podle kterých On řídí národy a které by se neměly zapomenout; 2. naučit vás, mladé pokolení, uctívat mozoly našich rodičů a dědů, zaslouží si toto plnou měrou; 3. ukázat, že máme, když se tak rozhlédneme kolem, zač děkovat Bohu. - Byly chyby v jednání našich otců, kdo však jich nemá? Nevynechával jsem jich - ne však proto, abychom soudili naše předky, ale abychom se vystříhali toho, co bylo chybného v jejich životě. Popisoval jsem jen život zevnější, takřka tělesný. A to jsem dělal úmyslně, neboť byl-li bídný život tělesný, tím bídnější byl a zůstal podnes život duchovní, v němž je pořád neúroda. Mnohému by se zdálo, když se tak na ten náš milý lid dívá, že se „má dobře“, tomu však tak není. Všemohoucí Stvořitel, který svá slova nikdy nemění, řekl: „Co jest platno člověku, by všechn svět získal, své pak duši uškodil? Kterou dá člověk odměnu za duši svou?“ Náš národ potřebuje Evangelium ne na jazyku, ale v životě a v srdci. Náš lid potřebuje osobního obrácení se k Pánu Ježíši! Lid potřebuje živou ohnivou víru v živého a milujícího Vykupitele, a k tomu vede Písmo Sváté. Jenom taková živá víra v ukřižovaného Ježíše, víra opravdová a srdečná změní život, pobožná slova tady nepomohou. Potom teprve, a to plným právem, se bude moci říci, že národ náš se „má dobře“, neboť bude mít postaráno i o život věčný, po smrti. Dejž to Bůh!

*Autor tohoto článku významný ruský baptistický kazatel, misionář, redaktor a profesor teologie Jan Nepraš (Ivan Vasiljevič Neprash) se narodil v r. 1883 v české obci Čechohrad Tauridské gubernie Ruského císařství (nyní Novhorodkivka Melitopolského okresu Zaporížské oblasti, Ukrajina) v římsko-katolické rodině, která se odstěhovala z Čech do Ruského císařství v letech 1861-1862. V prvním desetiletí 20. st. pod vlivem německých Menonitů a ruských baptistů z okolí Čechohradu se stal členem ruské Církve evangelických křesťanů-baptistů (EKB). Působil jako učitel na německém základním učilišti, pak na učitelsko-teologickém semináři Molokánů v Astrachánci (nyní Melitopolský okres Zaporížské oblasti), kazatelem sboru EKB v Charkově, napomáhal zakládat sbory EKB v celém Ruském císařství. V 1907-1910 byl služebně v Čechách, kde studoval keramiku. Tehdy navázal kontakty s kazatelem Svobodné církve reformované Bohumilem Procházkou (*1867, †1958), předsedou krajanského spolku „Jednota“ v Lodži (Polsko), který mu nabídl místo učitele české školy v Lodži (toto nepřijal). Byl pronásledován za víru. V r. 1918 odešel do emigrace do USA. Tam absolvoval*

vyšší bohoslovecký ústav ve městě Louisville (st. Kentucky) a Kolumbijskou univerzitu v New Yorku. Zde také obdržel doktorát z teologie. Působil jako kazatel ruských baptistických sborů a jako profesor bohosloveckého semináře ve městě Fort Worth (st. Texas) a Mezinárodního baptistického semináře v East Orange (st. New York), byl zástupcem Federálního svazu baptistů v zahraničí (od r. 1920). Založil řádu biblických škol pro emigrantskou mládež a Ruskou biblickou nadaci, která vydávala Nový Zákon v ruštině a ukrajinštině. Zabýval se organizací biblických škol také v Polsku, Rumunsku a Moldavsku. Zemřel 13. dubna 1957 v New Yorku doslova s Bibli v ruce. Autor publikací v krajanském kalendáři „Komenský“ (Lodž, Polsko), v baptistických časopisech „Gost“, „Baptist Ukrajiny“, „Sejatel' istiny“ (USA), který také redigoval, a v jiných vydáních.

*Pro nás je zajímavý článek Jana Nepraše „Čechové na Krymu a osada Čechohrad“ (Komenský- kalendář pro český lid na Rusi na rok 1911, Lodž, 1910, s.62-70), kde popisuje tvrdý život prvních českých přistěhovalců na jihu Ukrajiny. Takový život zažili také potomci českých pobělohorských evangelických exulantů na svých poutích Polskem, Ruském a Ukrajinou, než se usadili v obcích Bohemka, Malá Aleksandrovka (dříve Aleksandrovka, Čechy), Novosamarka (dříve Sofienthal, Nová Svoboda, Samarka), samota br. Kulhavých u Ljubašivky (nyní Žovtneve) a Veselynivka (Sirotinka, Českoslavie, samota Čechy) na jihu Ukrajiny. Podobně to popisuje ve svém obsáhlém spisu „Pouští do Kanánu“ (Křesťanské listy, Pittsburgh, USA, 1912) také vikář Českobratrské církve evangelické Rudolf Šedý (*1873, †1970). Z těchto důvodů nabízíme čtenářům tento článek, jehož text byl ponechán ve znění začátku 20. st. a jen nepatrně upraven podle současného českého pravopisu a opatřen vysvětlivkami.*

K tisku připravil a informaci o autorovi napsal Alexandr Drbal

- 1 Čechohrad (zal. r. 1869, od r. 1948 Novhorodkivka) – česká obec v Melitopolském okrese Zaporížské oblasti. V obci byl vystaven český římskokatolický kostel sv. Trojice (vysvěcený 9.10.1999), působí krajský spolek Čechohrad (zal. 15.6.1990) a český římskokatolický sbor.
- 2 Zde kníže Sergej Viktorovič Kočubej (*1820, †1880), vůdce (predvoditel) šlechty Poltavské gubernie.
- 3 Dikanka, ukr. Dikaňka (zal. r. 1658), nyní městečko v Poltavské oblasti Ukrajiny, známé široké veřejnosti z díla významného ruského spisovatele ukrajinského původu Nikolaje Gogola (*1809, †1852).
- 4 Černovci, ukr. Černivci (zal. před r. 1408), nyní oblastní město Ukrajiny. Město je známé tím, že zde navrhl a vystavěl rezidenci řeckopravoslavného metropolity, kněžský dům, metropolitní seminář (nyní areál Fed'kovyčovy univerzity) a hlavní chrám arménské církve (1864-70) významný český architekt, stavitel a mecenáš Josef Hlávka (*1831, †1908). Ve městě žila nevelká krajská komunita a působil krajský spolek Česká beseda (1904-1932?).
- 5 Cherson – přístav na Černém moři (zal. 29.6.1778), město a centrum gubernie, nyní oblastní město Ukrajiny, kde žila a žije i nyní nevelká krajská komunita ; Dněpr, ukr. Dnipro, největší řeka Ukrajiny ; Simferopol' (ukr. Simferopol', krym. Aqmescit, řec. Συμφερούπολη) - hlavní město Autonomní Republiky Krym (Ukrajina) zal. v 3. - 4. st. př. Kr. (oficiálně r. 1784), kde žije nevelká krajská komunita a sídlí ústředí krymské české společnosti Vltava. V letech 1880-1881 působil zde jako učitel český básník Julius Zeyer (*1841, †1901).
- 6 V textu bylo chybně uvedeno, že Kozlov je Feodosie. Jevpatorie (zal. v 1.tis. před Kr., ukr. Jevpatorija, krym. Kezlev) – lázeňské město na západním pobřeží poloostrova Krym.
- 7 Statek generála V.S. Popova se nacházel v obci Karadža (nyní Olěňovka) na mísu Tarchankut na severozápad od Jevpatorie. Údaje o velkostatkáři Samutinovi se zjistit zatím nepodařilo.
- 8 Obec nebo příjmení Sáliš se zatím identifikovat nepodařilo. Co se týče hrabě Manosa, to zde se pravděpodobně jedná o hraběte Mašuna.
- 9 Statek hraběte N.S. Mordvinova se nacházel v Jaltě. Nyní na jeho území působí sanatorium Jaltinskij.
- 10 Flok (z něm. Pflock) – dřevěný nýtek.
- 11 Zde se pravděpodobně jedná o prvního starostu obce Bohemka (Lohanovo) Františka Kováře. Viz také vysvětlivku 12.
- 12 V závorkách byl uveden chybný název tatarské osady Džadra. V obci Bohemka (zal. r. 1861 nebo 1862, od r. 1945 Lobanovo, ukr. Lobanove) v Džankojském okrese v Autonomní Republice Krym existuje odbočka krymské české společnosti Vltava, římskokatolická modlitebna (1912) a český římskokatolický sbor. 20.-21. října 2001 se konal v obci VI. celoukrajinský český ples věnovaný 140.výročí stěhování Čechů na Krym.
- 13 Idesjatina také desetina (čes. desetina) = 1, 0954 ha.
- 14 Kurman (plný název Kurman-Kemelči, pak Cerekvice, Sorokovice-Carekvič, nyní Puškino, zal. r.1862), Kyrej (Tábor, nyní Makarovka, zal. r. 1862), Alexandrovka (býv. tatarská osada Bijakaj-Kemelči, zal. r. 1862) ; V obci Alexandrovka existuje odbočka krymské české společnosti Vltava, římskokatolický kostel a český římskokatolický sbor; Přesídlenci osídlili také býv. tatarskou osadu Bijuk-Konrat (nyní Bratskoje), kde nyní také existuje odbočka krymské české společnosti Vltava. Krajané žijí v nevelkém počtu také v jiných osadách a městech Krymu.
- 15 Anť, anať (zast.), zde ve smyslu „který (která)“ nebo „proto“.
- 16 Paláta Simferopolská, také Tauridská paláta (čes. komora), zastupitelský orgán Tauridské gubernie, který sídlil v Simferopolu.
- 17 Melitopol, ukr. Melitopol' – město v Zaporížské oblasti Ukrajiny zal. před r. 1769 jako nogajská osada Kyzyl-Jar (od r. 1816 Novoaleksandrovskaia Sloboda nebo Novoaleksandrovska, od 7.1.1842 město Melitopol). Ve městě žije nevelká krajská komunita původem z Čechohradu a existuje krajský spolek Bohemie (zal. 3.7.1992). Folklorní skupina spolku se zúčastnila 10. 9. 2005 oslav 100. výročí české evangelické Bohemky v Mykolajivské oblasti.
- 18 Viz vysvětlivku č. 13. Versta, stará ruská jednotka délky [1versta = 1069 m].
- 19 Burjan (ukr. název pro plevel), zde se popisuje šáter latnatý (ukr. perekotypole, lat. Gypsophila elegans).
- 20 Na Kavkaz do okolí Novorossijska se stěhovali po návštěvě Krymu krajanem agronome Bedřichem Heydukem (*1832, †1890), bratrem známého českého básníka Adolfa Heyduka. Stěhovali se také do Borodinovky u nynějšího hlavního města Akmoly v Kazachstánu. U města Omska v Sibíři založili obec Novohrad (nyní Novohradka, Kalačinský okres, Omská oblast, Ruská federace). Obec stejného názvu založili v 80. letech 19. st. asi 90 až 100 rodin v čele s rolníkem Josefem Koštou a učitelem Horákem na půdě velkostatkáře Romaněnka v Besarábii (od r. 1918 obec Holuboie, nyní okres Cagul Republika Moldova). V obci Holuboie (čte se Goluboje) působí nyní krajský spolek Novohrad, který pravidelně navštěvuje také potulný kazatel Českobratrské církve evangelické a náhradník výboru OS Exulant Petr Brodský. O Čechohradských v USA je známo, že se usadili ve státě Severní Dakota.